

Мацей ЗОМБЕК

“НАРОДИ НА ВИГНАННІ”. РОЛЬ ТАБОРІВ ДЛЯ БІЖЕНЦІВ У ФОРМУВАННІ НОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЇХ МЕШКАНЦІВ

Maciej ZĄBEK. “Peoples in Exile”. On the Role of Refugees’ Camps in Formation of Their Inhabitants’ New Identities.

На думку європейських дослідників, процес приймання та інтеграції іммігрантів вимагає “роботи”, зусиль, часу і підтримки зі сторони інституції приймаючої держави¹. Особливо це стосується тих, кого називають біженцями, або тих, хто просить притулку. Щоправда, найкращим розв’язком проблем примусової міграції вважається, зазвичай, добровільна репатріація біженців до країни їх походження. У дійсності, однак, вона дуже рідко є можливою у відносно короткому часовому періоді. Локальна інтеграція видається у цій ситуації найбільш бажаним розв’язком. Виникає, однак, запитання, чи ці зусилля слід застосовувати вже під час перебування біженців у місцях тимчасового перебування, званих таборами, або осередками для біженців², де зацікавлені

очікують на репатріацію або рішення відносно їх статусу? Представники адміністрації приймаючих держав, а також позаурядових організацій, часто вважають, що завдяки контролю і зосередженню біженців в одному місці їм забезпечується не тільки кращий захист, якого потребують, але також легше буде впроваджувати інтеграційні програми. Спостереження, що проводяться за біженцями, які перебувають у таборах, цього, однак, не підтверджують.

Дана стаття базується на визначеннях таких антропологів, як Енн Белінда-Стін (1993), Арістиде Золберг (1989), Ліса Малккі (1995 b) та власних спостереженнях³, має на меті показати, що місця масового зосередження біженців радше не сприяють їх інтеграції. Для прийняття цієї тези найбільше значення мали висновки з досліджень Малккі над біженцями гуту з Бурунді в Танзанії⁴. Згадана авторка порівнює між собою два середовища примусових переселенців, які перебувають у таборі Мішамо в м. Кігома, показала, як досвід утікачів, що перебувають у еміграції, в залежності від ситуації, в яку потрапили, вплинули на зміну їх попередньої ідентичності. Табір, у котрому знаходилися біженці, був під опікою та захистом міжнародних організацій, став сприятливим місцем для формування їх ідентичності “народу на вигнанні”. Натомість місто, у якому вони були залишені на самих себе, змушувало їх проявити власну зарадність та підприємливість,

входу і виходу, хоч у принципі вони є відкритого типу.

³Автор тексту займається біженцями з 1995 р. На початку як адміністративний працівник в MSWiA, пізніше як академічний дослідник. У 2004-06 рр., разом із групою проводив дослідження між біженцями, які перебували у польських осередках утримання у межах операційної програми EQUAL, метою якої було збільшення шансів суспільно-професійної інтеграції осіб, які прагнуть отримати статус біженця. Їх результати були опубліковані в роботі: Ząbek M., Łodziński S. Uchodźcy w Polsce. Próba spojrzenia antropologicznego.– Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2008. Окрім того, відвідував або проводив дослідження в скупченнях біженців в Німеччині, Судані, Кенії, Туреччині, Грузії, Вірменії і на Палестинських територіях.

⁴Після придушення повстання, яке вибухнуло в Бурунді 19 квітня 1972 р., обіймаючий там владу Тусі замордував близько 100 тис. гуту. У результаті цих подій близько 150 тис. членів цієї групи втекло до сусідньої Танзанії; Kay R. Burundi Since the Genocide.– London: Minority Rights Group.Keller S.L., 1987.

¹Grzymała-Kazłowska, Łodziński. Problemy integracji imigrantów: Koncepcje, badania, polityki.– Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2008.– S. 245.

²Немає однозначного визначення “табору” (Cutts M. (red.). Uchodźcy świata: 50 lat pomocy humanitarnej // Przeł. K.Dragan.– Warszawa: UNHCR, 2000.– S. 118). Це можуть бути як наметові містечка, так і відносно стаціонарні поселення сільського або міського типу, які відрізняються величиною і якістю побудованих там будинків. Часом так називають навіть поодинокі будівлі, напр., колишніх військових казарм чи готелів. Використання терміну “табір” передбачає завжди тимчасовість існування такого закладу, а деколи також закритий і дисциплінуючий його характер. У дійсності більшість таборів так швидко не зникають, як утворюються. Десять-п’ятнадцять років це середній час їх існування. Однак є такі винятки, як палестинські табори на Західному Березі, які існують 60 років. Зазвичай, для більшості таборів характерними є певні правила контролю

сприяло інтеграції, а навіть асиміляції із приймаючим суспільством.

Висновки Малккі мають, на мою думку, універсальний характер, який стосується більшості згромаджень біженців у цілому світі, відбігаючи далеко поза локальний контекст гуту з Мішамо.

У цьому тексті, заглиблюючись до витоків сучасних проблем із біженцями, стараюся показати роль таборів у формуванні нової ідентичності культури біженців, котра є видом "культури опору", культури людей скривджених, але водночас небезпечних, готових колись до насилля.

Національні держави, контроль кордонів та генезис міжнародного захисту біженців

Біженці, до яких поточно відносять усіх вигнаних, переселенців, а, насамперед, утікачів від війни і переслідувань, існували, звичайно, з давніх давніх. Інституція притулку як такого, також не є сучасним винаходом. Завжди було так, що вигнанців часом приймали, надаючи їм право на проживання, а в іншому випадку без вагань вигнали. На сьогоднішній день маємо, однак, враження особливої винятковості проблематики, пов'язаної з біженцями. Здається, що ніколи біженців не було так багато, як сьогодні, і ніколи не виникало через них стільки проблем.

Це враження підтверджується тим, що, фактично, у минулому столітті у Європі і на світі відбулися зміни, які вимагали інших способів розв'язання проблем, пов'язаних із напливом "примусових мігрантів", творячи, однак, при цьому нові проблеми. Утворення національних держав, розвиток бюрократії і введення незнаного перед тим щільного контролю державних кордонів, змусило змінити відношення до всіляких неконтрольованих раніше міграційних рухів, у тому числі і відносно різних категорій біженців. Сталося так тому, що через суспільні напруження, пов'язані із розвитком ринкової економіки в таких країнах, як, наприклад, США, Франція чи Німеччина, методом їх розрядки під кін. ХІХ ст. щораз частіше бачили зміцнення ідентичності і національної солідарності. Це мусило спричинити посилення дискримінації, насамперед, національних меншин, як і небажання приймати етнічно та національно чужих емігрантів, яких сприймають як загарбників, які відбирають у місцевих мешканців їх місце роботи. У системі новоутворених

національних держав, що оцінюються їх творцями як певні природні утворення, гомогенні етнічно, почало закріплюватися переконання, що чужинці не повинні "забруднювати" цю державу. Не тільки представники меншин, але кожен чужоземець, що оселявся, ставав у цій ситуації загрозою для існуючого у них ладу. Це призвело до політизації явища біженців до масштабу, не знаного у минулому.

Перша міграційна криза в Європі після Першої світової війни, коли кількість утікачів та вигнанців зросла до 9,5 млн., а повернення їх до країн походження стало, по-суті, неможливим, змусила уряди деяких держав впровадити певне коригування національної міграційної політики. Держави, в яких перебували ці особи, керуючись гуманітарними засадами, прийняли рішення про легалізацію їх перебування. Перший раз в історії, у рамках утвореної Ліги Націй, сполітизовано примусових мігрантів, надаючи їм спеціальний правовий статус, званий відтоді "статусом біженця". Таким чином, принаймні частина з них була охоплена правовим захистом, роблячи можливим їх постійне поселення та пошук праці. Ця акція мала бути винятком в зобов'язуючому національному порядку речей і після реалізації цього завдання через скликане з цією метою управління Високого Комісара до справ Російських Біженців в Європі (розширене пізніше на біженців грецьких та вірменських), цю інституцію у 1930 р. було зліквідовано⁵.

Друга світова війна та наступна криза з біженцями спричинила, що після її закінчення 11 млн. людей все ще перебувало поза кордонами своїх держав. Ця ситуація змусила повернутися до

⁵ Діяльність управління Високого Комісара було поновлено ще на коротко у 1933 р., після того, як прийшов до влади Гітлер і в Німеччині розпочалося вигнання євреїв. Ліга Націй з огляду на відносини із III Рейхом швидко, однак, відгородилася від Високого Комісара, діяльність якого припинилася на завжди вже в 1935 р. У 1938 р. також Радянський Союз виразив протест будь-яким втручанням Ліги в справу біженців з цієї країни. Невдачею закінчилася скликана тоді конференція в Евіан, на якій розглядалося питання надання міжнародного захисту євреям, виселеним з Німеччини. У Європі переїм підхід, що відносини між певною державою та її громадянами є її внутрішньою справою; Vernant J. The Refugee In the Post-War World. – London, 1953: Allen & Unwin. – P. 56; Тому як перед, так і під час II Світової війни євреї та інші переслідувані нацистами особи, не були охоплені міжнародним захистом.

розв'язань з часу Ліги Народів. Це не сталося відразу. Під час війни і безпосередньо після її закінчення біженці сприймалися альянтами як проблема військових, а не гуманітарна. У ті часи єдиною інституцією, що ними займалася, було Бюро Переселених Осіб Головного Управління Експедиційних Союзних Сил (англ. скорочення SHAEF)⁶. Метою цієї організації була протидія пограбуванням та загальному хаосу, який могли спричинити натовпи бездомних втікачів та переселених. Пізніше розв'язання проблеми було доручено організації з назвою Адміністрація Об'єднаних Націй до справ Допомоги та Відбудови (англ. скорочення UNRRA)⁷, котра зосередила свою діяльність на репатріації біженців до країни походження, навіть тоді, коли зацікавлені цього не бажали. Тільки інформація про те, що репатріанти до СРСР фактично потрапляють до таборів праці в Сибіру змусило діяти інакше, за сучаснішими стандартами. У 1947 р. було скликано Міжнародну Організацію до справ Біженців (англ. скорочення IRO)⁸, яка зайнялася більше переселеннями біженців до третіх країн (США, Канада, Ізраїль, Австралія), ніж репатріацією. Тільки після схвалення Женевської Конвенції у 1951 р., що стосувалася статусу біженців, було скликано багатозавданневу організацію під назвою управління Високого Комісара Об'єднаних Націй до справ Біженців (англ. скорочення UNHCR)⁹, що не тільки в назві, але і в програмі була спрямована на розв'язання проблем міжвоєнного періоду. Подібно, як і перед війною, управління мало існувати до моменту "розв'язання проблеми". Повстання в Угорщині у 1956 р., триваючий стан холодної війни, конфлікти у так званому третьому світі після початку процесу деколонізації спричинили, що коли одні хвилі примусових імігрантів закінчувалися, на їх місце з'являлися нові. UNHCR була єдиною міжнародною організацією, підготованою і готовою діяти відразу. Завдяки цьому інституція існує до сьогоднішнього дня.

⁶SHAEF: Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force.

⁷UNRRA: United Nations Relief and Rehabilitation Administration.

⁸IRO: International Refugee Organization.

⁹UNHCR: United Nations High Commissioner for Refugees.

Таким чином, утворилася основа інституціалізованої, сильно політизованої міжнародної системи захисту та управління біженцями, званого "міжнародним режимом біженців" (International Refugee Regime). Система інституції, що утворилася на основі гуманітарних засад, але, насправді, в результаті впровадження контролю кордонів і утворення блоку комуністичних країн, конкуруючих із Заходом, біженці із якого служили вагомим аргументом у пропагандистській війні, що велася двома сторонами. Від цього часу система еволюціонувала, охоплюючи своєю діяльністю практично весь світ і концентруючись, як сьогодні, в основному, на біженцях із постколоніальних країн. Однак, у тій формі, у якій ця система існує на сьогоднішній день, її можна назвати винаходом західного світу ХХ ст., що немає прецедентів у минулому.

Ким є біженці? Спроби визначення явища

Від початку існування політизованої системи захисту біженців з'явилася проблема властивої дефініції цього явища. У 1936 р. Женевський Інститут Міжнародного Права окреслив біженця як "кожну особу, котра з огляду на політичні події у своїй країні залишила її територію з власної волі чи під примусом..."¹⁰. У подальшому це визначення розвинено, додаючи твердження, що "біженець відрізняється від імігранта тим, що він залишив свою країну походження з огляду на політичні події, а не через стан економіки чи зацікавлення іншою країною"¹¹.

Ключовою справою було, однак, окреслення того, що охоплює термін "політичні події", оскільки у країнах із авторитарним правлінням більшість їх мешканців можна було би назвати жертвами політичних подій, а така постановка питання викликала протести урядовців. Визначення було скориговане лише у 1951 р., окреслюючи у прийнятій Женевській Конвенції біженця, як "...кожну особу, яка внаслідок підтвердженого побоювання переслідування з приводу своєї раси, релігії, національності, належності до певної суспільної

¹⁰Vernant J. The Refugee In the Post-War World.- London, 1953: Allen & Unwin.- P. 6.

¹¹Zolberg R.A., Suhrke A., Aguayo S. Escape from Violence. Conflict and the Refugee Crisis in the Developing World, 1989.- Oxford: University Press, 1989.- P. 21.

групи або з приводу політичних переконань перебуває поза межами країни, котрої є громадянином, і не може або не хоче з приводу тих побоювань користати з захисту тієї держави, або котра не має жодного громадянства і знаходиться поза державою свого попереднього постійного проживання [...], не може або не хоче з приводу тих побоювань повернутися до тієї держави [...]"¹².

Створена правова і політологічна дефініція, що має по-суті універсальний характер, визнається сьогодні більшістю держав світу. Вона встановила загальну систему боротьби із проблемою біженців. Завдяки дефініції відрізнити біженця, який змінює місце проживання проти власної волі від іммігранта, який переміщується добровільно, здавалося на початку легким і таким, що не викликає суперечностей. Принцип, що лежить в основі цього міжнародного консенсусу, передбачав взаємну відповідальність щодо основних прав людини, якщо ці права не будуть поважатися одною із держав. Швидко, однак, виявилось, що в дійсності вона сильно звужує поняття "біженці", які згідно із Конвенцією є фактично тільки одною із підгруп ширшої категорії "виселених осіб". З огляду на дотримання внутрішньої суверенності держав були виключені з неї, між іншими особи, які не перетнули кордону своєї держави, так звані "внутрішні біженці" (Internally Displaced Persons). Аналогічно, статусу біженців не отримують особи, котрим загрожує тільки дискримінація, а не переслідування та втікачі від війни, а не перед індивідуальними переслідуваннями¹³. З точки зору згаданої Конвенції кожне звернення про політичний притулок повинне розглядатися індивідуально, у контексті особистої загрози переслідування, яке розуміється як можливість втрати життя, здоров'я або свободи певною особою. З'явилися, однак, регіональні рішення, які вирізняються із попереднього право-

вого регулювання. До них належать Конвенція Країн Африканської Єдності з 1967 р. та Декларація з Картагени з 1994 р., які документально, з огляду на особливу ситуацію військових втікачів у країнах Африки та Латинської Америки, розширюють на них поняття біженця. В додатку приймають принцип узагальнення (*prima facie*) без індивідуального дослідження справи. Ці регулювання не поширюються на західні країни. Це узгоджується із загальною логікою системи, яка від початку ділила біженців на регіони, так, щоб наслідки від переміщень позаєвропейських біженців не мали великого впливу на Європу та США. Прикладом є хоч би факт створення для палестинських та корейських біженців окремих організацій¹⁴. Подібно теж з поміж втікачів із комуністичного Китаю за біженців визнано тільки небагатьох. Знову ж таки, після поділу індійського субконтиненту мільйони вигнаних із обох утворених там країн взагалі не були віднесені до явища біженців.

З плином часу проста відповідь, що біженцем є той, хто виконує умови визначення, вміщеного у Женевській Конвенції, ставала щораз більше проблемною. Посеред натовпів бездомних, що стараються про політичний притулок у країнах Заходу, щораз більше було осіб, які мали фактично складну мотивацію, у якій чинник політичний межував із економічним. Під час холодної війни, особливо у так званому "золотому періоді біженства" (від 1951 до поч. 70-их рр. ХХ ст.), більшість осіб, що втікали від комунізму, з огляду на політичний та економічний інтерес приймаючих країн, визнавалося за "біженців". Гірше було, якщо йшлося про особи, що втікали від справедливості авторитарного режиму, але які співпрацювали із західними країнами¹⁵. Позагуманітарні перед-

¹²Artykuł 1A ust. 2 Konwencji Genewskiej z 1951 r. Dz. U. z 1991 r. – Nr 119. – Poz. 515 i 517.

¹³Згадана Конвенція не включає осіб, що піддаються дискримінації, яка означає гірше, нерівне ставлення, хіба що виникає ситуація так званого нагромадження факторів (психологічний стан загрози та загальна ситуація в країні). Подібно, це не стосується також "воєнних втікачів", якщо не виникає загроза індивідуального переслідування, так само виключені із Конвенції особи, які втекли через небажання служити у війську чи побоюючись військових дій.

¹⁴Корейськими біженцями зайнялася Організація Відбудови Кореї (англ. скорочення UNKRA), а палестинськими Агенція ООН до справ Допомоги Палестинським Біженцям на Близькому Сході (англ. скорочення UNRWA). В останньому випадку це було зроблено на прохання арабських країн, які побоювалися, що прийняття визначення в Женевській Конвенції, яка називає біженця окремою особою, може ослабити в майбутньому позиції палестинців на право групового повернення. Інша справа, що західні країни не мали наміру приймати до себе тисячі біженців із Близького Сходу.

¹⁵Прикладом може бути політика щодо біженців в США, де у 1980-их рр. приймали, напр., кубинських бі-

умови неодноразово також були вирішальними в багатьох країнах про прийняття біженців¹⁶. Важливими є також і сьогодні, коли більшість потенційних прохачів про притулок походять із бідних країн із значними культурними і расовими відмінностями з Азії, Африки і Латинської Америки. Можна, однак, запитати, чи то значить, що визнання їх біженцями буде завжди безпідставним?

Визначення біженців, вміщене у Женевській Конвенції з 1951 р., не дає вичерпної відповіді на це запитання. У зв'язку з цим Швеція та Данія з 1960-их рр. започаткували надання притулку з гуманітарних причин, так званого доповнюючого захисту, називаючи її статусом *B, de facto* або просто гуманітарного. Ця практика, розповсюджена сьогодні в Європі, вводить додаткове заміщення в питання, ким насправді є біженці?

Антропологи, які від поч. 1980-их рр. щораз частіше вивчали питання біженців, як правило висловлювались про віддаленість від реальних визначення, вміщеного у згадуваній Конвенції. На думку деяких, ним не слід керуватися і тим самим легітимізувати процедури, що базуються на цьому визначенні. Доводили, хоч би на прикладі ірландців з періоду великого голоду (40-ві рр. XIX ст.), чи міграції євреїв із Радянського Союзу (80-ті рр. XX ст.), що у багатьох випадках економічний чинник не можна відділити від політичного¹⁷. Подібно, як і жертви голоду із Ефіопії чи Судану з 80-их рр. XX ст. фактично були жертвами політичних переслідувань, а не просто неврожаю чи засухи. Також, на думку перерахованих авторів, слід уникати простих антонімів "біженець – не біженець", оскільки реалії є більш складними. У певній ситуації статус біженця повинен надаватися не тільки політичним активістам, але і переслідуваним та дискримінованим з огляду на приналежність до різних меншин,

а також випадковим жертвам насилля, у тому числі і жертвам голоду із територій воєн та збройних конфліктів. Усе залежить від реального виміру насилля та неможливості надання їм допомоги на місці. Визначення повинно мати, на їх думку, характер певної взаємозалежності, де біженцем є тим більше, чим більшим є вимір насилля і тим більше, чим менші шанси допомогти даній особі на місці¹⁸. З'явилися також ще більш характерні для антропології спроби визначення явища, на які надихнула теорія "ритуалів переходу" Арнольда ван Генеппа (2006 [орг. 1909]). Згідно з цією концепцією біженці – це особи, які після травматичного виключення із спільноти (переслідування у країні походження), проходять через болісну лімінальну фазу (втеча, початок адміністративної процедури надання статусу біженця і перебування у таборі для біженців), щоб після її проходження бути прийнятим, але вже до іншої спільноти (інтеграція із приймаючою спільнотою). Як варіант є можлива ще репатріація або повернення до країни походження. Після багатьох років перебування поза батьківщиною також необхідна знову ре-інтеграція. Біженці з цієї точки зору – це різні люди, що знаходяться у подібній правовій та суспільній ситуації, які мають такий самий досвід, званий "досвідом біженців". Цей досвід об'єднує їх в одну окрему групу. Завдяки ньому здобувають певну ідентичність, культуру, характерну "натуру". Тому вони не є явищем тимчасовим та унікальним. Стають ще одним етнографічним "плем'ям" і завдяки тому можуть бути досліджуваними типовими для антропології методами¹⁹.

Багато інших антропологів вказувало, однак, що формула "досвіду біженців" може завести занадто далеко в узагальненнях²⁰.

Приписування біженцям притаманного їм психологічного типу чи культури могло свідчити про

¹⁸Ibid.– P. 33.

¹⁹Keller S.L. Uprooting and Social Change: The Role of Refugees in Development.– Delhi: Manohar Book Service, 1978; Stein, 2001.

²⁰Zetter R. Refugees and Refugee Studies – a Label and an Agenda // Journal of Refugee Studies.– 1988.– № 1.– P. 1-6; Marx E. The Social World of Refugees: a Conceptual Framework // Journal of Refugee Studies.– 1990.– № 3.– S. 198-203; Malkki L.H. Refugee and Exile: From "Refugee Studies" to national Order of Things // Annual Review of Anthropology.– 1995.– T. 24.– P. 495-523.

женців, а потім нікарагуанських, але відмовляли у притулку біженцям гаїтянським чи гватемальським.

¹⁶Приймання біженців могло бути виразом політичної підтримки для якоїсь справи, знаком протесту чи жестом солідарності відносно біженців з близькою культурою. Це стосується також позаєвропейських країн, напр., приймання палестинців у арабських країнах, тибетців в Індії або біженців із ПАР під час апартеїду у незалежних африканських країнах.

¹⁷Zolberg R.A., Suhrke A., Aguayo S. Escape from Violence. Conflict and the Refugee Crisis in the Developing World, 1989.– Oxford: University Press.– P. 30.

відсутність того, що біженці мають різні характери, а кожний із них має свої власні індивідуальні проблеми і потреби. Вони не створюють нової культури, а є, насамперед, представниками своїх власних етнічних та національних груп. Тому, як стверджував Джеймс Кліффорд, біженців не можна описати як одне ціле, бо вони не мають постійно однакового вигляду²¹.

Методи, характерні для "нормальної" етнографічної монографії, є мало ефективними при вивченні біженців. Біженцям бракує структури, однієї культури, однієї мови, однієї групи, характерних для "старих етнічних груп". Вони представляють щось зовсім нове, що не піддається зведенню до єдиного цілого (той самий: 16). Не можна їх досліджувати як "традиційні етнічні групи", "вибрати улюбленого інформатора, розмовляючи зі старшими із села або видумати структурний функціоналізм"²². У дослідженнях біженців культура залишається проблематичною: "Немає жодних привілейованих позицій, жодної абсолютної перспективи, жодного остаточного розрахунку"²³.

У думках згаданих антропологів є, очевидно, раціональність, але тим не менше, здається, що відкидання конструкту "досвіду біженця" – це занадто. Окрім того, відомо, що також у традиційній досліджуваній ситуації дані не "чекають як стиглі фрукти, щоб їх зірвали"²⁴. Відповідь на запитання: Чи існує культура біженців – залежить від того, про яких біженців ідеться, і, звичайно, що ми розуміємо під поняттям культура.

Танці "Міські" і "Табірні"

Образи у медіях, що представляють біженців, показують їх найчастіше як убогих у лахміттях на

фоні середовища, типового для бідних районів у країнах, що розвиваються, забудованими примітивними сховищами, де задоволенням їх потреб займаються гуманітарні організації. Образ тих, що дісталися до західних країн, є дещо іншим, але і їх розміщують, зазвичай, на території так званих осередків утримування (також іноді звані таборами), як відповідних місць перебування біженців. Поза "таборами" біженці зазвичай не існують у ширшій суспільній свідомості. Тим часом багато із них мешкає поза організованими таборами, не користає із гуманітарної допомоги і не є убогими. Їх називають біженцями, "що спонтанно заселяються" або користають із практикованими в деяких країнах так званого "підтримуваного самостійного заселення"²⁵. У першому випадку вони найчастіше належать до численної категорії так званих "міських біженців" (urban refugees), що займаються торгівлею або найманою працею²⁶. У другому – отримують, зазвичай, господарства у селі і також є самодостатніми. І одні, і другі, з огляду на те, що не потребують допомоги, часто взагалі не сприймаються за біженців.

З етикеткою біженця асоціюється тільки образ "біженця табірної", що є результатом існування світової системи захисту біженців. Генеза їх утворення сягає періоду кінця Другої світової війни, коли згадувана раніше SHAEF шукала найдешевших форм гарантування безпеки від мільйонів "бездомних волоцюг". Тоді з'явилася практика їх просторової концентрації. На початку з цією метою використовували колишні німецькі концентраційні табори та табори для полонених, потім звільнені військові казарми. Ці осередки дозволяли мінімізувати кошти їх розміщення, а одночасно забезпечували нагляд за ними, збирання даних, контроль за переміщеннями, проведення навчань та реабілітаційних програм. Виглядало, що це добре розв'язання, яке застосовується

²¹Clifford J. "Introduction: Partial Truths" // Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography, J.Clifford & G.E. Marcus (eds.).– Berkely: University of California Press, 1986.– P. 1-26.

²²Steen A.B. Varieties of the Tamil Refugee Experience in Denmark and England, 1993.– Copenhagen: Minority Studies of Copenhagen. The Danish Center for Human Rights.– P. 196.

²³Rabinow P. & Sullivan W.M. The Interpretive Turn: "Emergence of an Approach" // Interpretive Social Science. A.Reader, P.Rabinov i W.M.Sullivan (eds.).– Berkely: University of California Press, 1979.– P. 1-32.

²⁴Bruner E.M. "Ethnography as Narrative" // The Anthropology of Experience; V.W.Turner i E.M.Bruner (eds.).– Urbana and Chicago: University of Illinois Press, 1986.– P. 139-158.

²⁵Bruner E.M. "Ethnography as Narrative" // The Anthropology of Experience; V.W.Turner i E.M.Bruner (eds.).– Urbana and Chicago: University of Illinois Press, 1986.– P. 139-158.

²⁶"Міські біженці" (urban refugees) – це окрема категорія біженців, особливо характерна для африканських країн. Це особи, які мігрують, зазвичай, індивідуально і тільки спорадично користають із міжнародної допомоги. Часто їх плутають із економічними імігрантами та не визнають за біженців. У статистиках UNHCR, якщо взагалі їх реєструють, то завжди у окремих списках.

у практиці надалі в багатьох місцях у світі. Багато із сучасних осередків утримування в Європі створюється власне в колишніх військових гарнізонах, розташованих у лісі, досить віддалених від житлових районів. У випадках необхідності будівництва нових їх часто закладають, беручи за взірць військові частини, створені таким чином, щоб можна було здійснювати нагляд та тримати дисципліну. Подібно пристосовуються (принаймні існують такі формальні вимоги) готелі чи відпочинкові осередки, якщо існує необхідність заселення в них біженців²⁷.

У випадку бідних країн Півдня табори створюються зазвичай спонтанно на місці попередніх наметових містечок, розміщених на відносно невеликій відстані від кордону. З роками вони переформувалися на згадувані вище поселення, складені із примітивних сховків, збудованих із використанням дерева, глини, шмат, мішків чи бляхи, наскільки це можливо наближаючи їх до локального будівництва. Ці табори зазвичай у кілька разів більші за будь-які центри біженців у Європі. Вони зосереджують деколи десятки тисяч мешканців і, незважаючи на бідність та великі труднощі із забезпеченням питною водою, продуктами харчування і теплом, а також із додержанням санітарного контролю, пробує в них жевріти "справжнє життя". Вони є місцем господарської, культурної, освітньої і спортивної діяльності. Мають базари, магазини, бари, верстати, школи, лікарні, святині. На головних площах і вулицях таких таборів панує, як у справжніх містах, постійний рух і гамір, хоч з іншого боку головним сенсом існування для більшості їх мешканців є чекання на продукти харчування, що роздаються як гуманітарна допомога²⁸. З європейськими осередками для біженців поєднує їх система вертикального контролю та ведення нагляду над їх мешканцями. Табори під опікою UNHCR є, зазвичай, обгороджені парканом, поділені на сектори та охороняються, а сторонні без спеціальних перепусток не мають права там перебувати.

²⁷Ząbek M., Łodziński S. Uchodźcy w Polsce. Próba spojrzenia antropologicznego.– Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2008.– S. 194-195.

²⁸Ząbek M. Obozowy "inny świat"; Spostrzeżenia z pobytu w obozach dla uchodźców w Kenii; "Afryka, Azja, Ameryka Łacińska". Studia i materiały.– T. 80. WGiSR Uniwersytetu Warszawskiego, 2003.– S. 115-131.

Згадана на початку Лііса Малккі показала на прикладі ситуації в Мішамо, що табір виявився добрим місцем для бурундійських гуту для створення нової своєї міфічної історії "народу на вигнанні", підкреслюючи свою роль автохтонів та справжніх мешканців Бурундії. Тутсі, описувані у тих наративах як "хаміти", були підступними вершниками, які прибули "тільки 400 років тому", захоплюючи владу над їх країною. Від того моменту почалося, згідно історії, створеної гуту, їх переслідування, кульмінаційним моментом якого стало людовбивство, вчинене підкореною тутсі армією. Пам'ять про це апокаліптичне насилля, вчинене у 1972 р., у таборі все ще живе, постійно підживлюється, стаючи ще одним чинником, що мобілізує їх ідентичність як народу гуту²⁹.

Мешканці Мішамо бачили свій статус як позитивний аспект своєї ідентичності. Матеріальні труднощі та терпіння сприймали як позитивний та необхідний чинник здобування знань та моральної сили, що дає їм право в далекому майбутньому на повернення до власної вітчизни. "Справжнім" чи також "зрілим" біженцем, "біженець новачок" ставав тільки після здобування цих знань і особистого занурення в історію. Місцем, де найкраще було здобувати такий досвід, виступав звичайно табір. У цьому контексті "міські біженці" у стремлінні покращення своєї життєвої ситуації втрачали саму ідею "народу на вигнанні", які у майбутньому повернуться до вітчизни. Заробляння на торгівлі чи змішані шлюби, які укладали "міські біженці" поєднано зі спробою укорінення "тут і зараз", небезпекою інтеграції, відреченням від власної ідентифікації та вроданням у "чужу" реальність. Це все для біженців з табору означало зраду та втрату "чистоти"³⁰.

На противагу до табору, м. Кігома над озером Танганіка, у якому мешкають десятки змішаних між собою етнічних груп виразно сприяло інтеграції, космополітизму, тенденції до розчинення у загалі його мешканців, виразно відбиваючи бажання до збереження своєї етнічності, націона-

²⁹Ząbek M. Obozowy "inny świat"; Spostrzeżenia z pobytu w obozach dla uchodźców w Kenii; "Afryka, Azja, Ameryka Łacińska". Studia i materiały.– T. 80. WGiSR Uniwersytetu Warszawskiego, 2003.– S. 52-103.

³⁰Malkki L.H. Speechless Emissaries: Refugees, Humanitarianism and Dehistoricization // Cultural Anthropology.– 1996. 11 (3).– P. 377-404.

льності і статусу біженця. Більшість міських біженців з часом переставало називати себе гуту, деякі з метою затирання своєї попередньої ідентичності приймали популярні у Танзанії арабські імена, а багато почало називати себе танзанцями. Усі хотіли бути непомітними та не звертати на себе увагу. Найбільш різною різницею поміж тими двома групами було однак саме сприйняття біженства. На противагу до гуту з таборів, які героїзують свій статус, що продовжує їх спільну ідентичність, Гуту з міста свою ситуацію в якості біженців сприймали радше як тягар. Малккі неодноразово чула від них, що вони не люблять назви біженець, яка ними сприймається як негативна, а навіть ненависна, і якщо хтось їх помилково так назве – почувуються приниженими. Сам табір сприймали, як місце безсилля, ув'язнення та ізоляції³¹.

Чи існує культура біженців?

На це запитання Ліса Малккі відповідає рішуче негативно. На її думку, до кожного біженця слід підходити індивідуально, оскільки їх досвід і потреби є різні. Порівнюючи міських біженців та табірних, дослідниця робить висновок, що вони не мають ні однієї ідентичності, ні однієї культури. Біженці із Кігоми доводять, що зміна юридичного статусу біженця на статус суспільний чи навіть певну моральну кондицію не відбувається автоматично і навіть люди, чий досвід, історія і причини вигнання з країни були подібними, визначали свою ситуацію по-різному, в залежності від обставин життя як біженець.

На думку цитованого антрополога, біженці не мають спільного досвіду, оскільки для тих з міста і для тих із табору він був діаметрально протилежний. З цієї точки зору вона критикує позаурядові організації, що проводять деісторизацію і деполітизацію біженців на честь матеріалістичного гуманітаризму. Вона зауважує, що вони бачать в них тільки людей, яких треба нагодувати, одягнути та вилікувати, але є сліпими і не зауважують багаж їх досвіду, особисту ситуацію і проблеми народів, до яких належать. Для тих, які надають допомогу, біженці – це жертви, яким слід надати продукти харчування, ліки та дах над головою. Не звертаючи увагу на тло подій, що призвели до

втечі із країни кількох тисяч людей, організації, що надають допомогу, реалізують тільки власну політику. Цим забирають у біженців можливість говорити про їх потреби. У всій масі обслуговуваних людей, як пише Малккі, гине особистість, її особиста історія і проблеми³².

Подібно, відповідно до згадуваної дослідниці, роблять медіа, створюючи перебільшений уніфікований образ проблем біженців та позбавляючи конкретну людину права говорити про себе. На світлинах у пресі і в телебаченні, пише Малккі, бачимо, зазвичай, натовп напіводягнених худих людей. Немає там конкретних осіб, немає індивідуальних облич, немає характерних рис. Є море чорних голів, чистий символ людського нещастя³³.

Скерування погляду на особу веде її до критики, як вже згадував також тих антропологів, які, як Келлер чи Стейн, були прихильниками конструкції "універсального досвіду біженців", а навіть притаманної природи та культури біженця. Дослідниця пише, що біженці завжди інтерпретують культуру етносів, з яких походять. Це буде культура бурундійців, сомалійців чи чеченців, а не якась абстрактна культура людей, яких об'єднує тільки певний адміністративний статус. Біженці як такі не мають спільної мови, релігії, історичного минулого чи групової солідарності і тому подібне. Говорити про культуру біженців у зв'язку із цим немає більшого сенсу, ніж говорити, наприклад, про культуру бездомних чи неповносправних³⁴. Вони є також у певному сенсі суспільними інвалідами і так як неповносправні мають подібні проблеми з пересуванням у просторі, що їх оточує. Вони не знають, як правильно поводитися, до кого звернутися по допомогу, вирішити щось в установі, коли щось сприйняти серйозно, а коли ні. Так також їх сприймають сторонні спостерігачі, як гірші, такі, що вирізняються своїм зовнішнім виглядом. Вони притягають до себе

³²Ibid.

³³Ibid. – S. 387.

³⁴На мою думку, бездомні та неповносправні можуть порівнюватися із біженцями, оскільки мають подібні структурні риси. Біженці, так як і бездомні, не мають, як пише Моніка Оліва-Цесельська, свого власного, приватного прихистку, який би могли назвати домом, роботи, достатніх засобів для достойного життя. Часто об'єднують їх із бездомними борги, розлука із родиною, терпіння, стрес і хвороби.

³¹Ibid.

погляди перехожих, викликають цікавість, здивування або страх. Це все веде до того, що вони набувають, як і неповносправні, глибоку вкорінену суспільну опресію³⁵.

Малккі, слухно звертаючи увагу на індивідуальні долі і проблеми біженців, надто швидко відкидає, однак, конструкт "досвіду біженця". Тим більше, що в кінці і вона показує його універсальний характер, оскільки як біженці з міста, так і з табору проходять згадуваний, так званий, лімінальний період. Знову ж зовсім іншою справою є, що у випадку біженців із міста лімінальність веде окремі особи до виривання їх із національної категоризації і відносно швидкого виходу із періоду ізоляції, пошуку праці, самостійності та інтеграції з іншими мешканцями.

У таборі, натомість, стан відсутності прописки видовжується і не веде до інтеграції із приймаючою спільнотою. Навпаки, табір контролює, щоб його мешканці не були часом зібранням індивідів, тільки чітко визначеною групою, що мають власну ідентичність, свою історію і культуру, як інші народи. Лімінальність у таборі є щось подібне до карантину, під час якого його мешканці очищаються від "чужорідності", усвідомлюючи собі більше ніж коли небудь раніше, що є ніким іншим, а гуту, чеченцем чи палестинцем. Малккі має рацію, що у цьому відношенні немає культури біженців, а біженці як такі не є жодним новим етнографічним "племенем".

Беручи, однак, до уваги, що досвід перебування у таборі повинен впливати на позицію і спосіб мислення біженців, "табірна культура" чи скоріше культури біженців, що належать, очевидно, до ширших етнічних спільнот, насправді існують (загалом, відштовхуюся тут від розуміння культури як певного способу мислення, який керує нашою поведінкою)³⁶. Вони пов'язані із специфічною моральною позицією та кодом поведінки її членів. Об'єднуючим фактором тут є певне почуття політичної спільноти ідентичності та інтересів, які відрізняють їх від людей, що мешкають поза табором, "культурно повноцінними" та такими, що мають справжню домівку. Їх відмінність і нецікава економічно та суспільно ситуація не є

для них причиною для сорому. Замість того вона утверджує їх солідарність, відсутність довіри до чужих і позитивну самоідентифікацію, яка є джерелом сили. Біженці із табору на відміну від міських горді зі своєї інакшості та через те, що вони є жертвами. Окрім того, культури біженців, всупереч тим, що сумніваються, стають фактично історичними та мовними спільнотами, які творяться через їх участь у політичних проблемах.

Специфіка культури біженців у таборі є те, що вона формується в результаті опору проти керуючих там управлінців, а опір цей виникає у відповідь на сприйняття них та трактування їх як проблему, яку треба вирішити. Патерналістичні практики деградації та приниження ведуть до непристосування та уникання мешканцями табору відповідальності, створюючи з них справжніх живих суспільних інвалідів.

Тим не менше, як показав Ервінг Гоффман, мешканці подібних закладів в стані організуватися, чинити спротив владі і нав'язаним розпорядкам, створюючи свій власний підпільний світ³⁷.

Табірні біженці на противагу до міських творять свою культуру, що належить до "культур опору", яка є видом опозиції, завжди готової проявитися там, де особливо ця влада маніфестується³⁸.

На прикладі гуту з Мішамо бачимо, як невелика кількість танзанських працівників табору, що контролює більшість аспектів економічного і суспільного життя біженців, займає місце тутсі у їх свідомості. Власне у результаті такої ситуації і в результаті неможливості повернення до країни, табір стає родючим ґрунтом для творення згадуваної міфо-історії і підтримання елітою Гу-

³⁵Barnes C., Mercer G. Niepełnosprawność / Przeł. P. Morawski. – Warszawa: Wydawnictwo Sic., 2008.

³⁶Cohen A.P. The Symbolic Construction of Community. – Chichester-London: Horwood-Tavistock, 1985.

³⁷Гоффман інституції такого типу, як табори для біженців (напр., будинок дитини, престарілих, притулки для бездомних, лікарні, школи з інтернатом і т. п.) називає тоталітарними, оскільки, незважаючи на відмінності між ними, вони керуються подібними принципами, які полягають у тому, що їх персонал пробує запанувати над усіма аспектами життя їх мешканців. Вони завжди також на довший період часу є у більшій або меншій мірі відрізненими від ширшого суспільства та ведуть закритий, нав'язаний керівництвом стиль життя (Asylums: Essays on the social situation of mental patients and other inmates. – London: Penguin, 1961/1991. – P. 265).

³⁸Lemert Ch., Gillan G. Michel Foucault: teoria społeczna i transgresja / Tłum. D. Leszczyński, L. Rasiński. – Warszawa; Wrocław: Wydawnictwo naukowe PWN, 1999.

ту наративу на тему свого поневолення. Через це табір є також середовищем, що сприяє утворенню ідентичності "народу на вигнанні"³⁹.

В європейських осередках для біженців, у яких мешкають зазвичай тільки до кількох сот осіб, ці "народи на вигнанні" теоретично не мають можливості утворитися. Слід, однак, зауважити, що і тут вони є обезособлені, а їх відносини як мешканців табору з обслуговуючим персоналом є подібні. У польських осередках "культура опору біженців" проявляється у страйках, протестах, відмові приймання їжі або виконання вказівок, а насамперед, доцентному знищенню технічних пристосувань тих осередків⁴⁰. У більшому масштабі це може проявитися теж поза формальними центрами для біженців. Приклад Франції (сутички у листопаді 2005 р. у підпаризьких районах для імігрантів з Магрибу) показує, що подібні умови можуть виникнути навіть у містах, якщо в них створюються гетто, які за певних умов (безробіття, відчуття відособленості, стагнація їх мешканців) можуть нагадувати табори для біженців. Факт, що стандарти проживання та рівень життя мешканців цих районів є непорівняльно вищим, ніж у Африці, немає тут такого значення, як суб'єктивне відчуття ними своєї неналежності до більшості суспільства.

Арістиде Золберг таких біженців називав "новими палестинцями", оскільки вони представляють дуже свідоме суспільство біженців, що по своїй природі не схильне інтегруватися із жодним приймаючим суспільством⁴¹.

"Нові палестинці" та інші "народи на вигнанні", що створюють свою ідентичність і культуру біженців, налаштовані на повернення, "здобування" своєї вітчизни як справжні палестинці, мають часто власну політичну структуру управління та озброєних добровольців, втягнених у війну для політичних цілей. Поміж африканськими біженцями такі структури "народів на вигнанні" тво-

рили свого часу між іншими мешканці Зімбабве в Мозамбіку, жителі Сахари з Фронту Полісаріо в Алжирі, мешканці Намібії зі SWAPO в Анголі, руандійці (більшість з них тутсі) з Патріотичного Фронту Руанди в Уганді чи так звані "нові суданці" із Південного Судану в Кенії. То власне в таборах усі вони ставали народами, ототожнюючись сильно із державою, до якої повинні були повернутися, або яку повинні були створити. Цей факт дає антропологам цікавий матеріал, який показує, як "народи" можуть створюватися без державного апарату та територіальної бази.

Найкращим прикладом є, звичайно, згадувані раніше палестинці. Вигнані із території, зайнятої Ізраїлем, невизнані громадянами інших арабських країн, приречені на вегетацію в таборах, всупереч усім передбаченням не інтегруються навіть із місцевими палестинцями на Західному Березі, становлячи до сьогодні проблему, яку неможливо розв'язати.

"Нові палестинці" появляються, насамперед, у великих, багаторічних осередках біженців, населених відносно однорідною етнічно групою втікачів, у важких економічних умовах, при постійно триваючому політичному напруженні і тільки тоді, коли можливості повернення, інтеграції на місці або міграції до третіх країн є фактично неможливими або значно утрудненими. У таких випадках утворюються групи, які Золберг, щоб підкреслити їх природу, як не тільки залежних "предметів", але і "акторів", називає суспільствами "біженців-завойовників"⁴². То вони створюють радикальні організації, такі як Хамас, і мріють, щоб як у випадку Патріотичного Фронту Руанди, повернутися колись до вітчизни хоча би й шляхом так званої "збройної репатріації"⁴³.

⁴²Ibid. – S. 275.

⁴³Американський антрополог Магмуд Мамдані терміном "збройної репатріації" називає війну (1990-1994), яка відбулася між II Республікою Руанди Габиарімани та Патріотичним Фронтом Руанди (Rwanda Patriotic Front – RPF), який складався, в основному, із біженців тутсі, вигнаних із Уганди після революції 1959 р. Цей автор одночасно підкреслює, що як Руанда, так і Уганда не хотіла бачити біженців тутсі у себе повноправними громадянами. У обох країнах згідно із "національним порядком справ" вони сприймалися і трактувалися як чужоземці. У цій ситуації вони могли бути тільки людьми без держави, вегетуючими в таборах для біженців. Збройна репатріація була для них єдиним виходом. Для правлячих в Руанді гуту прог-

³⁹Purity and Exile. Violence, Memory and National Cosmology among Hutu Refugees in Tanzania. – Chicago & London: The University of Chicago Press, 1995. – S. 233.

⁴⁰Ząbek M., Łodziński S. Uchodźcy w Polsce. Próba spojrzenia antropologicznego. – Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2008. – S. 193-273.

⁴¹Zolberg R.A., Suhrke A., Aguayo S. Escape from Violence. Conflict and the Refugee Crisis in the Developing World. – Oxford: University Press, 1989. – S. 275.

Згадувані культури, суспільства “біженців за-ввойовників” не є, очевидно, характерними для усіх втікачів і виселених. Вони не створюються серед самостійно поселених біженців, якщо останні тільки не творять десь гетто. Взагалі немає умов до їх появи у короткотривало існуючих і у відносно малих та сильно неоднорідних групах біженців. Культура опору не виникає також там, де біженці мають відносно багато свободи, де можуть приймати рішення і самостійно утримуватися, а також де провадять просто краще життя.

Умови інтеграції біженців

У загальному, як підкреслює література предмету, поняття інтеграції, залишаючись багатозначним терміном, розуміється як процес включення одиниці або імігрантських груп у приймаюче суспільство, у якому вони беруть участь у різних сферах його життя⁴⁴. Ця участь не вимагає повної асиміляції і акультурації, дозволяючи зберегти більшість своїх звичаїв та релігійних вірувань. Однак, вимагає при започаткуванні двосторонніх відносин певної відкритості до приймаючого суспільства, пристосування до нього та уникання конфліктів. На площині знову ж політичній вдала інтеграція означає напевно ідентифікацію із державою і самим приймаючим народом. Окрім того, як підкреслюють згадані автори, інтеграція має теж кілька незалежних один від другого вимірів: економічний, просторовий, суспільний чи юридично-інституційний⁴⁵.

З цієї точки зору перебування біженців у скупченнях, що охороняються, званих таборами чи осередками для біженців як у країнах, що розвиваються, так і в промислово розвинених, не може сприяти інтеграції. Між біженцями та персоналом табору важко говорити про існування двосторонніх відносин, оскільки це відносини поміж владою та підлеглими. Юридично-інституційний вимір інтеграції теж не існує, оскільки біженці, що перебувають у таборах, не мають зазвичай права на постійне поселення у даній країні, а їх

правовий статус взагалі ще не визначений. Із економічної точки зору перебування в них робить неможливою професійну працю і не дає занадто багато шансів на прийняття самостійних рішень. У просторовому і суспільному вимірі табір ізолює їх від решти суспільства та обмежує доступ до різномірних засобів і інституцій приймаючої країни. Виникнення описаного вище явища власної “табірної культури” біженців остаточно робить її неможливою, оскільки вона у певному сенсі є спрямована проти приймаючого суспільства, зміцнює попередню народну ідентичність або просто творить її віднова.

Можемо, однак, запитати, чому працівники як UNHCR, так і приймаючих держав та багато діячів гуманітарних організацій, захищають ідею створення таборів, а так зване підтримуване самостійне поселення допускають тільки як виняток. Представники тих інституцій аргументують, зазвичай, що табори полегшують забезпечення біженцям безпеки, надання допомоги і репатріацію, а твердження про кращі умови поза ними не отримали достатньо підтвердження емпіричними дослідженнями. Окрім того, ті, що спонтанно заселяються – то переважно краще освічені біженці, особливо підприємці або ті, що мають талант до торгівлі. Часом вони походять з етнічних груп, що звичайно займаються торгівлею або мають старі міграційні традиції. Звідси для багатьох біженців, що не мають таких рис, то власне табір становить безпечне і матеріально краще розв'язання, аніж самостійне поселення. Неправдивим є також твердження критиків таборів, якщо би біженці мали вибір, то ніколи би не поселили в таборі. Доказом цього є факт, що біженці самі інколи створюють спонтанно поселення, які нагадують табори, ще до того, як UNHCR і гуманітарні організації почнуть реалізовувати свої програми⁴⁶.

З вищенаведеними аргументами можна навіть погодитися, однак залишається запитання, що повинно бути першочерговою метою політики стосовно біженців: невідкладне надання їм безпеки і догляду, якнайшвидша репатріація до країни походження чи інтеграція у новому місці поселення?

рана війна з RPF стала претекстом для початку в 1994 р. масового знищення Тутсі.

⁴⁴Grzymała-Kazłowska, Łodziński S. Problemy integracji emigrantów... – S. 248.

⁴⁵Ibid. – S. 248-250.

⁴⁶Cutts M. (red.) Uchodźcy świata: 50 lat pomocy humanitarnej / Przeł. K. Dragan. UNHCR. – Warszawa: 2000. – S. 118.

У випадку переваги перших двох цілей табори є можливо добрим розв’язанням, однак у випадку третьої, напевно, одним із найгірших.

Інтеграція із приймаючим суспільством як складової конструкції “досвіду біженців” є у принципі останнім етапом болісних обрядів переходу. Варто підкреслити, що інтеграція, якщо має бути справжньою, повинна бути досить болісним пережиттям. Означає вона зміну способу мислення, ставання деколи трохи іншою людиною. Культура не є річчю, яку можна механічно і безболісно змінити. Не вистачить, як думає багато тих, хто надає допомогу, з тієї речі щось відняти і трохи чогось до неї додати, щоб прийняти даний предмет до оточення. Тому біженці, щоб інтегруватися, мусять, як кожний імігрант, пройти це випробування. Табір тим часом є таким додатковим місцем притулку, яке захищає не тільки від переслідувань у країні походження, але також від болісної спроби їх інтеграції з оточенням. Нічого дивного, що багато біженців шукає в ньому власного культурного середовища, своєї “культурної ніші”, уникаючи, як багато імігрантів, наслідків “культурного шоку” та спроби інтеграції. Представники UNHCR мають рацію, що біженці часом самі створюють осередки, які нагадують табори та є подібними до гетто. Вони дозволяють вижити, зберегти власну культуру, а може навіть зробити її національною. Але це не є, повторимо, шлях до інтеграції.

Надання репатріації першочерговості в політиці UNHCR відносно біженців мало би очевидно певний сенс, якщо би йшлося про їх коротке перебування на еміграції. У багатьох випадках так, однак, не відбувається. У таборах народжуються і дозрівають цілі покоління, які не мали шансів на самостійне життя поза табором, а багато біженців із таборів по всьому світі ніколи вже не повертаються до своєї вітчизни.

У цій ситуації слід зауважити, що згадувані організації вищевказаними аргументами на користь існування таборів насправді обґрунтовують тільки своє існування, оскільки то вони дозволяють трактувати біженців як предмет свого знання і контролю. Подібно також влада країн-господарів не є зацікавлена в інтеграції, бажаючи, щоб міжнародні організації безтерміново надавали допомогу виселеним людям, які знаходяться на

їх території. Це можна коротко прокоментувати словами Фуко: “Влада сама творить свої домени і ритуали правди”⁴⁷. Іншими словами, не тільки режими країн походження біженців беруть участь у їх виникненні, але і влади приймаючих країн та міжнародні організації. Це також вони спричиняються остаточно до їх перетворення у небезпечних націоналістів.

* * *

Підсумовуючи сучасні проблеми, пов’язані з біженцями, у тому числі з таборами для біженців є у значній мірі наслідком існування держав національного характеру, світової системи допомоги і панування над ними, так званого “міжнародного режиму біженців”.

Демократичні держави Заходу та до певної міри їх послідовники в Азії та Африці хоч і беруть на себе обов’язок захисту біженців, проте з причини свого національного характеру захищаються як можуть від приймання на постійно чужих імігрантів. Це є основною причиною того, чому їх репатріація вважається пріоритетом. Її можна провести тільки за умови перебування біженців у добре організованих таборах, мешканці яких не інтегруються і не змішуються із оточенням. Окрім того, табори, бідність яких є очевидною для зовнішніх спостерігачів, є також добрим аргументом для того, щоб просити міжнародну допомогу. Намагання її отримати полегшує існування вже згадуваної системи *International Refugee Regime*, яка має можливість прогнати натовпи бездомних і безробітних переселенців протягом багатьох років, при цьому утримуючи усі організації, що входять до її складу. Тому, як державні службовці, так і ті, що надають допомогу із міжнародних організацій неохоче сприймають самостійне поселення біженців, не беручи до уваги наслідків їх довготривалого перебування у таборах. Тим часом, власне в таких місцях зароджуються радикальні організації та ідентичність “воюючих біженців”, які можуть становити серйозну загрозу для безпеки як приймаючих країн, так і цілих регіонів.

⁴⁷Foucault M. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. – New York: Vintage, 1979. – P. 194.